

Recenze a zprávy

KAZLEPKA, Zdeněk, *Ostrov italského vkusu: Umělecký mecenát Antonia Rambalda, hraběte z Collalto a San Salvatore, mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno: Barrister & Principal 2011, 250 s. ISBN 978-80-87474-51-8.

Kurátor sbírky staré kresby a grafiky Moravské galerie v Brně Zdeněk Kazlepka se specializuje na benátskou kresbu a malbu 16. – 18. století. Je autorem několika katalogů výstav či galerijních expozic prezentujících díla italských mistrů dochovaná ve veřejných sbírkách v České republice.¹ Zatím poslední Kazlepkova práce nese název *Ostrov italského vkusu*. Výstava i pečlivě připravený katalog s rozsáhlými studiemi měly návštěvníky a čtenáře seznámit s osobností původem italského šlechtice sídlícího na jihomoravské Brtnici Antonia Rambalda, hraběte z Collalto a jeho vztahem k umění.

Antonio Rambaldo hrabě z Collalto a San Salvatore se narodil roku 1681 na zámku v San Salvatore na jižním úpatí Alp v severní Itálii nedaleko Pordenone, který byl od středověku v rukou rodu a 1723 se stal správním a kulturním centrem všech collaltovských držav v Itálii. Roku 1707 přišel do Vídně, aby vstoupil do dvorské služby a ujal se zároveň správy fideikomisních statků. Fideikomis zřídil Rambaldo XIII., proslulý generál v době třicetileté války, který moravské statky koupil od císaře. Fideikomis byl zřízen ve stejném roce, kdy generál v císařských službách vyplenil své rodné město Mantovu (!) a vzápětí zemřel v Churu (1630). Centrem a rezidencí jihomoravského panství Antonia Rambolda byl zámek v Brtnici. Z titulu komořího se zlatým klíčem a tajného rady a také kvůli své manželce, Marii Eleonoře ze Starhembergu, někdejší dvorní dámě císařovny Eleonory, pobýval ovšem značnou část roku ve Vídni, kde vlastnil a bohatě vybavil palác na náměstí Am Hof a dva příměstské letohrádky. Přesto „dějištěm“ knihy

¹ Je autorem katalogů: Zdeněk KAZLEPKA, *Colorito: malířství v Benátkách 16. – 18. století z moravských a slezských sbírek = 16th – 18th century Venetian painting in Moravian and Silesian collections*, katalog, Brno 2011; TÝŽ, *Múza pod nebesy: italská raně barokní kresba z českých a moravských sbírek = A Muse under Heaven: early-baroque Italian drawing from Bohemian and Moravian collections*, katalog, Brno 2009; TÝŽ, *V zahradě Armidině: italské barokní zátiší v Čechách a na Moravě = In the garden of Armida: Italian baroque still life in Bohemia and Moravia*, katalog, Brno 2007; TÝŽ, *Disegno veneto: benátská kresba 16. – 18. století z českých, moravských a slezských sbírek = Die venezianischen Zeichnungen des 16. – 18. Jahrhunderts aus den böhmischen, mährischen und schlesischen Sammlungen*, katalog, Brno 2003.

není pouze tehdejší hlavní město habsburského soustátí a jihomoravské panství a časově kniha není omezena na vládu císaře Karla VI. Máme před sebou formálně sice katalog výstavy, ten je ale co do rozsahu a rozhodně co do hloubky i šíře diskutované problematiky možné považovat za téměř vyčerpávající monografii rodu Collalto, jistě první svého druhu v češtině.

Po prologu a úvodu první kapitola seznamuje s dějinami rodu, sídly a především osobností „hlavního hrdiny“ – hlavou rodu v první polovině 18. století Antoniem Rambaldem. Druhá kapitola je věnována jeho kariéře, jejímž vrcholem byla mise v roli mimořádného vyslance císaře do Říma na konkláve roku 1730 (tuto čestnou, nicméně v mnoha ohledech nevděčnou funkci si zajistil příslibem, že veškeré náhrady zaplatí ze svého, a předběhl tak jiného významného a bohatého muže vídeňského dvora Františka Josefa Černína). Kromě oficiálních audiencí se zúčastnil také např. Svatojánských oslav i svátku Božího těla – dvou nejvýznamnějších akcí *nazione tedesca* v první polovině liturgického roku. Jeho politické a společenské aktivity reflektovaly soudobé noviny a kromě toho bylo vydáno několik přležitostných tisků (*Relazione dell'audienza pubblica* vyd. u Jana Jakuba Komárka pojednává o audienci u kardinálského kolegia; přijat byl později i nově zvoleným papežem Klementem XII.). Collaltovo působení v Římě zůstává, stejně jako pobyty dalších českých a moravských šlechticů v roli císařských ambasadorů, zatím ovšem podrobněji neprozkoumáno.

Třetí kapitola pojednává o hraběti jako mecenáši a zadavateli uměleckých děl. Dostalo se mu nejenom kvalitního vzdělání, byl také všestranně nadán - dochovaná portrétní alba vznikla z části přímo hraběcí rukou, tvořil i literárně: sám sepsal dějiny rodu, pro něž systematicky shromáždil a prostudoval dokumenty; s podporou modenského učenice Lodovica Antonia Muratoriho psal básně.

V objednávání uměleckých děl u předních mistrů či promyšlení programů obrazových cyklů mohl navazovat na své předky, pro něž tvořil Pordenone či Veronese. Jedním z nejvýznamějších obrazových cyklů je jistě rodová galerie umístěná na Brtnici a kopírovaná pro San Salvatore). Velká pozornost je po zásluze věnována návštěvám Karla VI., jeho choti Alžběty a císařského dvora na Brtnici v roce 1723. Prostor tomuto tématu v knize vymezený dobře koresponduje s významem, který této události přikládal sám hrabě Collalto (jak dokládá korespondence, ale také pamětní spis *Raccolta di vari avvenimenti nel soggiorno dell'imperatore Carlo VI in Pirnitz l'Anno 1723*, a soudobé noviny a především dodnes dochovaný cyklus 11 rozměrných olejomalb v Erbovním sále zámku). Je vhodné připomenout, že nedlouho před vydáním Kazlepkovy knihy navíc toto téma do širšího kontextu z jiného úhlu pohledu zasadili autoři monografie pojednávající

o české korunovaci císařského páru v roce 1723, zejména Petra Vokáčová, která se tématu věnovala i samostatně.²

Následující kapitola pak analyzuje tvorbu malířů pracujících pro hraběte, resp. těch, jejichž díla byla zastoupena v collaltovských sbírkách. Nelze zde zabíhat do detailů a reprodukovat fakta, jimiž je kniha nabitá, ale je nutné zdůraznit Kazlepkou několikrát připomenutý závěr: veškerá hraběcí činnost, ať už na poli politiky či umění, byla – jak dosvědčují i dopisy – vedena péčí o prestiž rodu.

Epilogem knihy je pojednání o mladších generacích rodiny Collalto a jejich (kladném) vztahu k umění, a to nejen výtvarnému. Syn Antonia Rambalda Vinciguerra Tomaso korunoval rodovou zálibu v hudbě – v jeho vídeňském paláci koncertoval mladý Mozart, na brtnickém zámku vznikla katalogizovaná sbírka hudebnin. Na aktivity Antonia Rambalda navázal ve srovnatelném měřítku na přelomu 18. a 19. století Odoardo III. – velitel pevnosti Palmanova s nadějí na zvolení benátským dóžetem. Místo toho se ale po vpádu Napoleona do severní Itálie uchýlil do Vídně, kde nadále prosazoval nekompromisní postup proti Napoleonovi. Významným způsobem přestavěl zámek v San Salvatore i palác ve Vídni Am Hof a moravské Uherčice i Brtnici a na všech těchto sídlech umístil své rozsáhlé sbírky umění a kuriozit. Po jeho smrti byly ovšem postupně rozptýleny. Panství San Salvatore zažilo své vrcholné období v období osvícenství za vlády Vinciguerry VII., který díky modernizaci hospodářství docílil celkového rozkvětu regionu, do něhož byli Collaltové pevně zakořeněni – Giacomo Massimiliano se stal v roce 1806 po zrušení panství prvním starostou obce San Salvador (dnešní Susegana). Jednotlivé linie rodu byly opakovaně provázány sňatky, až do 19. století drželi statky v Itálii, Rakousku i na Moravě a příslušníci rodových linií působili na obou stranách Alp. Úzké vazby dokládá také převezení ostatků bl. Giuliany z Collalto ze zrušeného kostela SS. Biagio e Cataldo della Giudecca v Benátkách na Brtnici, kde byla v roce 1915 nově zasvěcena kaple bl. Julianě a sv. Karlu Borromejskému.

Kazlepkova kniha je doplněna rozsáhlým italským a německým resumé; nevýhodou pro italského čtenáře může být to, že popisky k obrázkům zůstaly pouze v češtině. Paralelně v italské edici a českém překladu je péčí Zuzany Šebelové z Ústavu románských jazyků a literatur Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně publikováno v příloze několik desítek dopisů z bohatě dochované collaltovské korespondence.³ K rychlé orientaci v knize, ale i k poznání doby přispívá osobní rejstřík s charakteristikami osob a rozsáhlý seznam literatury.

2 Štěpán VÁCHA – Irena VESELÁ – Vít VLNAS – Petra VOKÁČOVÁ, *Karel VI. & Alžběta Kristýna: česká korunovace 1723*, Praha 2009; Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy u hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*, Praha 2014.

3 Moravský zemský archiv v Brně, G 169, Rodinný archiv Collaltů.

To, že rod Collalto opravdu spojoval a spojuje Itálii a střední Evropu, dokládá fakt, že realizaci knihy podpořila nejen Grantová agentura České republiky, ale také Biblioteca Hertziana – Max Planck Institut für Kunstgeschichte v Římě, a také osud samotných collaltovských sbírek: V předvečer 1. světové války sice kníže Manfredo, v jehož rukou se poprvé od dob Antonia Rambalda ocitly společně italské i moravské državy, získal záruky rakouského i pruského císaře a italský král do pamětní knihy zámku San Salvatore napsal, že: „*Tento zámek musí zůstat za všech okolností ušetřen, neboť je to jedna z nejdůležitějších památek Itálie*“, a statky se tak zdály být zabezpečeny. San Salvatore se ale ocitl kvůli své poloze při řece Piavě brzy v bojové linii a na konci války byl v ruinách. Manfredova rodina prožila válku v Benátkách a ve dvacátých letech přesídlila na Moravu, kde kníže nechal upravit zámek v Uherčicích. Jeho sestra Marie splynula s vídeňskou meziválečnou vyšší společností. Oba zemřeli roku 1940. Manfredovu synovi byly v roce 1945 veškeré statky v Československu zkonfiskovány a rodina se vrátila opět do Itálie.

Eva Chodějovská

HOLUBOVÁ, Markéta – SUCHOMELOVÁ, Marcela (eds.), *Salve Regina: Mariánská úcta ve středních Čechách*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Státní oblastní archiv Praha 2014. ISBN 978-80-87112-88-5, 978-80-86772-80-6.

S podporou Ministerstva kultury České republiky byla vydána kolektivní monografie mapující projevy mariánské úcty v průběhu doby ve středních Čechách. Do tohoto geografického vymezení byla zahrnuta i Praha, ale ta zaujala jenom přiměřené místo a nepřevážila nad ostatními lokalitami. Úvodní souhrnné pojednání Daniela Doležala o mariánské úctě jako náboženském i společenském jevu napříč dějinami se celkem přirozeně dotýká i poutní praxe a tradice. Další texty jsou rozděleny do tří velkých tematických bloků: Píseň, Obraz a Kult. Ačkoliv je na přídeštní sborníku mapa středních Čech s vyznačením 26 mariánských poutních míst, případně míst výskytu mariánských obrazů nebo soch, které se těší pověsti zázračných, v textech se autoři většinou soustřeďují jenom na nejznámější z nich.

Hudební vyjádření mariánské úcty mělo v průběhu doby různou podobu, ovšem mnohé z toho zaniklo okamžitě po realizaci: píseň byla dozpívána, skladba dohrána. Pro následné zkoumání tak zůstává jenom zlomek zapsaný či v mladší době vytištěný. Proto především starší stopy vedou hlavně k oficiální chrámové hudbě. Věnuje se jí Jana Vozková ve stati *Vzestup mariánské úcty v klášteře sv. Jiří na příkladu chorálních mší ze 14. století*. Stejně tak Marie Škarpová ve stati *Mariánské motivy v českých vánočních*

písních 14. – 17. století i Václav Kapsa v textu *Loretánské litanie pražských skladatelů vrcholného baroka. K opomíjenému tématu na příkladu děl Jana Josefa Ignáce Brentnera*. Jenom Markéta Holubová se lehce posunula v čase a ve stati *Odras kultu Panny Marie Svatohorské v kramářské produkci* předložila výsledek široce pojatého soupisu a analýzy pramenů, které dosvědčují existenci úplně jiného typu hudební oslavy Panny Marie.

Ve druhém oddílu nazvaném *Obraz* se výtvarné vyjádření stalo pro autorky a autory mnohdy odrazovým můstkem pro vyjádření dalších souvislostí. Josef Kadeřábek – Zuzana Skořepová se ve stati *Zázračný plášť Panny Marie. Mariánská úcta pánů z Martinic a její odraz v rekatolizaci středních Čech* zabývají dopady defenestrace, v níž byla podle tohoto pohledu Madona určujícím činitelem, na soukromou a od ní odvozenou veřejnou zbožnost nejenom přímých účastníků. Lydia Petráňová v textu *Růžencová Madona v Jankově* zajímavým způsobem rozvíjí téma bitevního pole po ukončení bitvy a uvažovaná Madona není rozhodně tou bojující. Texty Luboše Kafky *Odras kultu středočeských zázračných obrazů a soch Panny Marie v lidové výtvarné kultuře* a Miloše Suchomela *Několik poznámek k provenienci a k dochovanému stavu mariánských statuí postavených na území středních Čech* jsou v principu katalogizačního typu, byť tady se, především ve druhém jmenovaném textu, najde poměrně široký prostor k jiným úvahám. Miloš Suchomel po veškerých poměrně striktních popisech nepůvodností na analyzovaných výtvarných dílech dospěl v souvislosti se strženým mariánským sloupem na Staroměstském náměstí v Praze k neobyčejně moudrému závěru: nemůže být obnoven barokní mariánský sloup, protože žádný současný umělec není barokním mistrem, jeho tvorba vychází z jiných předpokladů a má jiný cíl. A nelze trvat na neměnnosti jakéhokoli veřejného prostoru, protože nelze stanovit podobu, ve které má být zachován. Text Lenky Blažkové *Prodej poutního zboží na Svaté Hoře, jak jej zachycuje drobná devoční grafika* přináší nápaditý pohled na důležitý doprovodný jev poutního provozu. Autorce se podařilo nalézt několik svatých obrázků, které mimo povinných témat zachycují i stánky a boudy prodejců v bezprostředním okolí poutního chrámu. Nalezla tak téma, které ani na mladších fotografiích nebývá úplně běžné.

V posledním oddíle Blanka Altová pod názvem *Po stopách kultu Kutnohorské Panny Marie* představila mariánskou sochu, jejíž kult se nepodařilo ani zvýraznit ani udržet delší dobu v povědomí lidí. Naopak dvěma patrně nejznámějším Madonám a to nejenom ve středočeském kontextu se věnují Šárka Radostová ve stati *Poznámky k problematice devočních kopií na příkladu kultu Panny Marie Svatohorské* a Karin Pátrová v textu *Palladium země české. Počátky a rozvoj mariánského kultu ve Staré Boleslavi*. Stati Jiřího Mikulce (*Mariánská náboženská bratrstva jako součást barokní lidové zbožnosti ve středních Čechách*) a Miroslava Novotného (*Laické mariánské družiny ve středních Čechách ve 2. polovině 19. a v 1. polovině 20. století*) jsou obě přehledové, snažící se zachytit zkoumaný

jev na vymezeném teritorium pokud možno v úplnosti. Obsahově na sebe texty přímo nenavazují, přesto z nich společně vysvítají změny, ke kterým docházelo v průběhu století v možnostech institucionalizování mariánské úcty. Poslední dvě části kolektivní monografie se naopak soustřeďují na vykreslení jednotlivých – a jedinečných – osob, pro které byla praktikovaná mariánská úcta životní realitou. Kateřina Smyčková se v textu *Mariánský ctitel. Literární (sebe)prezentace J. I. Dlouhoveského* věnovala baroknímu prelátovi, ztotožněnému v intencích doby s téměř ideální podobou mariánského ctitele. Kateřina Pařízková oproti tomu v textu *Mariánská procesí v průběhu 19. století. Pražský písničkář František Hais o svých poutích na Svatou Horu, do Staré Boleslavi a do Hájků v letech 1832–1888* představuje profesionálního organizátora poutí podle jeho vlastních pamětí. Na základě exkluzivního pramene autorka vykresluje půvabný obrázek, ne nepodobný právě obrázku z pouti, z doby, kdy se pěší putování nejenom přesouvalo mimo tradiční poutní trasy na pohodlnější cesty, ale kdy pozvolna nad lidskýma nohama vítězila železnice, pouť se zrychlovala a mnohé dotosud obvyklé služby už nepotřebovala.

V překládaném svazku se podařilo skutečně v praxi naplnit deklarovaný interdisciplinární přístup k předem jasně vymezenému tématu a to proporcionálně a dostatečně zajímavě. Fenomén zvaný mariánská úcta je tak nahlížen nejenom v průběhu času, ale i pohledem několika různých specializací. Výsledný útvar má proto šanci zaujmout široké spektrum čtenářstva.

Marie Macková

NIETO ESTRADA, Enrique J. (coordinador), *El pecado en la Nueva España, Pachuca de Soto, Hidalgo: Universidad Autónoma del Estado de Hidalgo*, 2012, 262 s. ISBN 978-607-482-298-4.

Recenzovaná publikace úzce souvisí s impozantní výstavou *Pecado y la Tentaciones en La Nueva España* (Hřích a pokušení v Novém Španělsku), jež byla otevřena v září 2011 v *Museo de Guadalupe* v Zacatecasu součástí *Národního institutu Antropologie a Historie* (Instituto Nacional de Antropología e Historia), pak byla přenesena do Národního muzea místokrálovství v hlavním městě (Museo Nacional del Virreinato, únor – květen 2012), posléze byla instalována v *Muzeu Franze Mayera* (květen – červenec 2012) rovněž v Ciudad de México a konečně byla představena v *Museo Casa Grande* (Muzeum Velkého domu), dependenci *Autonomní univerzity státu Hidalgo* v hornickém městečku *Mine-ral del Monte*, nedaleko od hlavního města Hidalgo Pachuky de Soto (srpen – říjen 2012.) Na její realizaci, stejně jako na vydání recenzované knihy se podílela celá řada renomovaných odborníků zabývajících se tématem a pocházejících s prestižních mexických univerzitních a badatelských institucí.

Než přistoupíme k vlastní publikaci, bude zapotřebí upozornit na dva důležité momenty v náboženství předkolumbovských kultur Mexika. První z nich představuje koncept posmrtného života, který se podstatně lišil od představ evropských příchozích. Řečeno velmi zjednodušeně – bojovníci, kteří padli ve válce, a ženy, jež zemřely při porodu, dosáhli v posmrtném životě nejvyšší mety, stali se společníky Slunce. Proto se také v nahuaské poezii často objevuje motiv touhy po smrti na bojišti:

„Neděsíš se srdce mé?
Když vstupuji na bitevní pole.
Toužím zemřít obsidiánovým hrotem,
Naše srdce si přejí jen smrt ve válce.
vy, kteří bojujete, slyšte!
Toužím po smrti obsidiánovým kopím.
Naše srdce si přejí smrt ve válce.“¹

Ti, kdo se utopili, skončili v Tlálocanu, panství boha vod Tláloca. Ovšem většina mrtvých, kteří zemřeli přirozenou smrtí, doputovali do podsvětního Mictlanu, říše boha Mictlatecuhtliho a jeho duálního protějšku (jak je v předkolumbovské mytologii typické – bohyně Mictlacíhuatl), kde strávili dvě desetiletí v – mírně řečeno – velmi drsných podmínkách, během nichž se postupně rozpouštěli, až se nakonec proměnili v mlhovinu. Ne nadarmo bývá Mictlan srovnáván s křesťanským očištěm.²

Tady můžeme hledat kořen elegicko-tragického tónu nahuaského básnictví, jehož mnohé útvary vyúsťují v pocit bezvýchodnosti a marnosti. Druhým podstatným momentem, který přispěl k poměrně rychlé christianizaci mexického předkolumbovského obyvatelstva, byla skutečnost, že staří Mexičané, stejně jako křesťané vyznávali silný kult oběti, byť v pochopitelně rozdílné podobě.

Ovšem asi nejsilnějším momentem, který zaujal předkolumbovské obyvatelstvo na křesťanské víře, byla nabídka posmrtného života v ráji po boku Boha. Ovšem, aby to nebylo zase tak úplně jednoduché – cesta k vytouženému cíli byla strastiplná a na každém kroku hrozil hřích včetně toho smrtelného. A deset autorů recenzované publikace nám nabízí různé pohledy na roli (fungování, vnímání apod.) hříchu v novošpanělské společnosti od 16. do 19. století.

Rogelio Jiménez Marce ve své studii „*Hřešit v myšlenkách*“ *neboli jak probíhala snaha pronikat do intimity jedinců* (Pecar con el pensamiento o de cómo se lograba penetrar en

1 Citován český překlad autora recenze z učebního textu František VRHEL – Oldřich KAŠPAR, *Texty nativní Iberoameriky I. Předkolumbovské literatury*, Praha 1978, s. 131.

2 Podrobněji srov. Kateřina KLÁPŠŤOVÁ – Čestmír J. KRÁTKÝ, *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky. Mexiko a střední Amerika*, Praha 2001, s. 92.

la intimidad de individuos, s. 17–36) ukazuje na několika případech z archivů novošpanělské inkvizice, jakým způsobem církev vstupovala do vědomí člověka a ovlivňovala jej podle svých potřeb.

José Abel Ramos Soriano se obrací k důležité úloze knihtisku ve své studii *Knihy proti křesťanské morálce. Nejnebezpečnější četba koloniálního Mexika?* (Libros contra moral cristiana. Las lecturas más perniciosas de Mexico colonial?, s. 37–56). Kromě poznání mechanismů, jakými fungovala cenzura knih, nám autor (a to považuji za velmi cenné) poskytuje komentovaný přehled publikací, které byly v Novém Španělsku považovány za vysoce nebezpečné a to od v časovém období od 16. do 18. století, počínaje spisy Lutherovými a konče díly takových autorů, jakými byli Voltaire, Diderot, Rousseau atd. (k podobným závěrům dospěl i autor těchto řádků.)³

Sara Gabriela Baz Sánchez ve svém příspěvku *Probouzení vědomí. Spirituální zkušenost probouzejících se křesťanů* (Despertando la conciencia. Experiencia espiritual a partir de los despertadores cristianos, s. 57–82) upírá svoji pozornost na úlohu textu a obrazu, fenoménů, jež se staly v rukou misionářů účinnou zbraní v boji s pokušením a hříchem (což pochopitelně neplatilo pouze pro tzv. nové křesťany) ale týkalo se všech – i Španělů, kreolů a mesticů.

První španělští misionáři v Mexiku, příslušníci řádu františkánů, velmi rychle pochopili, jaké netušené možnosti skrývá výtvarný projev jako prostředek christianizace domorodého obyvatelstva. Jedinečným dokladem je obrázkový katechismus významného člena řádu patřícího mezi 12 prvních františkánů, jež povolal do Nového Španělska sám Hernán Cortés, Petra z Gentu (Pedro de Gante). Faksimile této jedinečné památky, jež se dodnes dochovala v Oddělení rukopisů madridské Národní knihovny (Biblioteca Nacional de Madrid) byla vydána ve skvostné úpravě v roce 1970 a umožňuje tak badatelům vynikající možnost studia počátků křesťanství v Mexiku.⁴ Jiným zajímavým dokladem jsou fresky kostela ve františkánském klášteře v Ixmiquilpamu, které představují fascinující synkrezi původního předkolumbovského se španělským a italským renesančním uměním.⁵

Enrique Javier Estrada ve své studii *Neupadnout do pekla: buly v poslední čtvrtině 16. století* (Para no caer en el Infierno: las bulas de composición en el último cuarto del siglo XVI novohispano, s. 115–146) představuje mechanismy katolického světa v boji proti hříchu, a to hlavně v období po Tridentském koncilu.

3 Srov. Oldřich KAŠPAR, *Materiales Bohémicos en los fondos históricos de las bibliotecas españolas, portuguesas y mexicanas siglos XV – XVIII*, Praga 2008, s. 77–165.

4 Srov. Federico NAVARRO (ed.), *Catecismo de Fr. Pedro de Gante*. Edición facsimilar, Madrid 1970.

5 Podrobněji viz Oldřich KAŠPAR, *Augustiniánské a františkánské kláštery ve středním Mexiku v 16. století*, in: Kámen 2, 2005, s. 23–30.

Fernando José Menéndez Gómez ve svém textu *Etika obchodu v Novém Španělsku: hříchy včera a dnes* (La Ética de los negocios en la Nueva España: pecados de ayer, pecados de hoy, s. 147–174) postihuje, jak víra obecně, a hřích zvláště, ovlivňovaly něco tak pragmatického jako obchod, respektive etiku obchodování.

Zcela konkrétním tématem, a sice působením františkánů v Tlaxcale, se zabývá Gabriel Márquez Ramíre v článku *Františkáni, hřích a modlárství v Tlaxcale* (Los Franciscanos, el pecado y la idolatría en Tlaxcala, s. 175–196). I tento autor se zabývá christianizací Tlaxcalanů pomocí nástěnných maleb na zdech některých církevních staveb. V tomto případě šlo ovšem o drastická vypodobnění trestů, které čekají hříšníky po smrti, ne nepodobné evropským barokním zobrazením očistce a pekla, jak je známe i z mnoha pláten dochovaných v našich kostelích.

Obdobným námětem se zabývá i Arturo Vergara Hernández v nesporně zajímavé studii *Proč augustiniáni malovali peklo v otomíjských oblastech Hidalgo?* (Por qué los agustinos pintaron el infierno en las regiones otomíes de Hidalgo? s. 197–222). A klade hlavně důraz na vztah hříchu a zločinu.

Lourdes Villafuerte García *Hřích a zločin. Smilstvo v novošpanělském hlavním městě v 18. století* (El pecado y el delito. El esturpo en la capital novohispana del siglo XVIII, s. 223–241) nám představuje společnost, která se snaží žít podle křesťanských příkázání, ale je zmítána přirozenými lidskými vášněmi (mezi něž smilstvo nepochybně náleží), které mnohdy toto dobře míněné úsilí svým způsobem sabotují. A hřích je nakonec trestán jako zločin. I když velmi diferenciovaně, podle vrstvy společnosti, k níž hříšník – zločinec náleží. A nezanedbatelnou roli zde hraje také genderový faktor.

Konečně poslední příspěvek Felipe Durána Sandovala s názvem *Věrolomnost v Novém Španělsku, případ kléru z Potosí v letech 1810–1811* (La infidencia en Nueva España, el caso del clero potosino 1810–1811) podrobně postihuje aktivní úlohu kléru v počátcích boje za nezávislost na Španělsku, jež byla pochopitelně vysokými církevními hodnostáři a španělskou koloniální administrativou považována za velmi těžký hřích, spíše až za zradu či, jak je uvedeno v názvu příspěvku věrolomnost.

Oldřich Kašpar

MALISZEWSKI, Kazimierz, *Stolica świata. Studia z dziejów życia kulturalnego i umysłowego Londynu w XVIII wieku* [The Capital of the World. The Studies of the Cultural and Intellectual Life of the 18th Century London], Warszawa: Wydawnictwo DiG 2014, 183 pp. ISBN 978-83-7181-866-0.

The book *Stolica świata. Studia z dziejów życia kulturalnego i umysłowego Londynu w XVIII wieku* is the result of Kazimierz Maliszewski's personal interests and many years of studies on the history of British culture in the 18th century, which has been the topic of his papers before.¹

The book consists of nine chapters, a foreword and a summary titled *Final remarks and reflections*. However, the subject of the two subsequent parts suggests a division into two major scopes of studies – the first one is the presentation of the main forms of social communication in both the culture and intellectual life of London in the Enlightenment, which is included in four chapters (II to V). The subsequent four chapters are dedicated to the characteristics of the silhouettes and the work of the most outstanding representatives of the London intellectual and artistic elites. The first chapter – *The view of the 18th century London as the centre of political, economic and cultural life of Great Britain – general background* has an introductory character. In this chapter the author presents London as an 18th century centre, and briefly summarizes political conditions that influenced the status of Great Britain that, after the Glorious Revolution 1688–1689, was perceived as both political and constitutional and cultural model of the then world. Maliszewski perceives the bloodless revolution that happened then not only as the genesis of political changes, which since that time strengthened constitutional monarchy, but also the roots of economic prosperity and the revival of the English cultural life. Therefore, at this point the economic situation of the city is discussed and the influence of trade and cities on the building of new foundations of social order and wealth is emphasized. The 18th century London is a city of constant demographic growth which transforms itself into a metropolis thanks to the inflow of new settlers, and at the same time a political and legal centre that is admired by travelers (p. 16). While describing the city, Maliszewski pays attention to the places that are crucial for its development, like banks, the London stock-exchange or the river Thames, which divided the space, but at the same time was an axis that merged the harbour districts. However, not only does he

1 See Kazimierz MALISZEWSKI, *Kawiarnie i kluby londyńskie w epoce Oświecenia jako ośrodki integracji i komunikacji społecznej*, Acta universitatis Nicolai Copernici, Historia XX, Nauki Humanistyczno-Społeczne, v. 158, Studia z historii nowożytnej ofiarowane profesorowi Jerzemu Wojtowiczowi, Toruń 1985, pp. 75–95; IDEM, *Londyński „Spectator” jako wzorzec czasopisma moralno-obyczajowego w epoce oświecenia*, Czeszy Nowożytne 24, 2011, pp. 117–132.

describe the places, but he also refers to the reports of the citizens and travelers, and quotes the utterances of the editors of the London *Spectator* – Joseph Addison, J. Boswell and Polish travelers – Jerzy Wandalin Mniszech, Stanisław Poniatowski. When discussing the London agglomeration, Maliszewski investigates with particular attention the characteristics of social stratification. He divides London society into six groups according to a class and social criterion, paying attention to the shaping of new social class – the bourgeoisie, which was a complex process that constituted the bases of early capitalism.

In the context of the investigated topic, Maliszewski focuses on presenting professional intelligentsia or corporate clans of university professors – the groups that were characterized with more and more specialized social functions and at the same time created the structure of cultural life of a city, contributing to a dynamic development of their contemporary press and literature. In this chapter the author discusses many important topics, analysing Londoners' cultural interests that created the atmosphere of a metropolis of that time, as well as an interest in theatre, including its particular type – so-called “entertainments” or various types of sport entertainment (p. 30–31). When analyzing the factors that influenced the development of the City, the author reveals the perspective he applied in his whole investigation – he presents London, and particularly the threads of the cultural and intellectual life of a city in the 18th century, from a perspective of a culture historian. It helps him to observe a number of connections between the economic and political foundations and the dynamics of the social and cultural development of the city, which was in many fields a European pioneer (the development of press, book industry, printing market). Maliszewski explores this perspective in the further parts of the book. The second chapter is devoted to “*the English institutions in 17th – 18th century that are most socially open*” (p. 34), namely the coffeehouses. Then he describes another important institution associated of social life – political clubs. They shaped the form of the public and social life of the Anglo-Saxon world, therefore the author not only focuses on characterizing the localisation of the meetings, but he also investigates the reason why particular coffeehouses were popular, and, what is important, identifies the guests visiting particular places, also when it comes to their professions and businesses they made, as well as the dishes they used to order.

In two subsequent chapters are dedicated to the activity of the Royal Society (*Royal Society – the centre for scientific research and the shaping of a new world view*) as well as masonic lodges (*The birth and development of freemasonry – the original institution that is characteristic for the English Enlightenment*). Royal Society became a model institution for similar scientific units in Europe. What is more, it deserves deep investigation due to the significant role it played in building relationships between scientific centres, both

locally and internationally, contributing to the intensification of scientific development. When it comes to the English Freemasonry, the 18th century was the time when a small freemasonry organization started to acquire features of a cosmopolitan organisation and at the same time became the carrier of Enlightenment ideas, and this is why the author discusses it as a separate stage in the development of freemasonry calling it the “English stage”.

In his analysis of the most important London magazine of that time – the *Spectator* – Maliszewski investigated its value not only in relation to the research on the media of that time, but also in relation to English mentality and morality. Apart from perceiving a magazine as an informative tool that propagates new Enlightenment ideas, he assumed that the *Spectator* was an important carrier of the new morality of the so-called “middle class”. It was the publication, where the postulates of this class were formulated, it merged the features of a novel and a sermon, introduced the readers to *savoir-vivre* rules, and all of that was presented in a light and interesting manner. According to Maliszewski, the above mentioned features were the reason why the magazine was so popular among the 18th-century Londoners. What is more, the magazine influenced similar press units in other countries, including the *Monitor* magazine published in Poland, but the author does not investigate the subject in greater detail, since he perceives it as too broad and being beyond the frames of the issues he discusses. In the last three chapters, the author presents the most important personalities creating the English Enlightenment – philosophers, inventors and literary men, whose actions, work and views led to the emergence of a strong and independent movement the English Enlightenment was.

In his monograph Maliszewski takes into consideration the present state of research on the history of London.²

Maliszewski's synthesis, although investigating only a selected part of London history, is, even for a non-historian, a very interesting study on the history of a town that transforms itself into a modern, metropolitan city. It is a city in which a modern social class emerges – bourgeois, and the new type of elites – the elites of money that control banking, trade and industry. Maliszewski excellently shows how economic changes influenced the appearance of the need for new forms of culture, entertainment or leisure, which, as a result, led to the dynamisation and diversification of Londoners' cultural life. Prosperity prompted the creation of many very modern cultural institutions, which helped to develop intellectual life and attracted creators and receivers of culture from various social backgrounds. This “human factor” is concerned by Maliszewski, after

2 Cf. e.g. Peter ACKROYD, *Londyn. Biografia*, trans. T. Bieroń, Poznań 2011; Barbara ARCISZEWSKA, *Classicism and Modernity. Architectural Thought in Eighteenth Century Britain*, Warszawa 2010; Piotr NAPIERAŁA, *Światowa metropolia. Życie codzienne w osiemnastowiecznym Londynie*, Gdynia 2010.

Maria Ossowska, as the most important impulse that helped to develop the phenomenon of the Enlightenment culture in the 18th century England, as well as the exposition of humanism, which was the centre of philosophic theories. Those extensive changes did not only lead to the transformation of London itself, but they also influenced the continent, contributing to the European-wide phenomenon called by Maliszewski “*the migration of ideas*” (p. 160). Thanks to this, among other factors, Great Britain became at that time a political and social model, which was more and more eagerly followed by the societies in other countries.

Maliszewski’s monograph is particularly valuable because of the fact that he emphasises the strong influence of the economic and social changes on the emergence of different forms of culture. Forms that for the society analysed in the book were as important as other aspects of life, since the development of the broadly understood communication of that times affected the prosperity of all life areas. Therefore, a synthetic approach to this problem and a reference to the broad European context help to understand better the expansion of English models that were quickly displacing France as the country that set the tone for the social and cultural life in Europe of that time. However, it is worth mentioning that in such an approach to the subject it might be valuable to try to draw a map of the city’s cultural life, which would let the author analyse the problem topographically, but at the same time it would be an interesting complement for a contemporary reader or a tourist visiting London metropolis. Such a map would be useful, since the author describes the location of the discussed clubs and coffeehouses, and since the 17th century the city guides with extended descriptions of a city space were very popular, as well as printed city maps in the 18th century.³ Such an analysis might be complemented with iconography that is not very extended, just to mention the lack of a reprint of the *Spectator*, to which a separate chapter is devoted. It would be also interesting to broaden the analysis of how the changes happening in England influenced continental Europe. Maliszewski emphasises many occasions when Anglomania became fashionable since the mid-18th-century and that this phenomenon was even stronger in the 19th century. Those influences resulted in the partially discussed travels or the above mentioned *Monitor* based on the English *Spectator*. One can assume that such an attempt made by an expert on the communication of both 18th-century London and 18th-century Poland would have very interesting results. However, the author formulates a number of important research subjects, emphasising the need of continuous research, particularly

3 For example the city guide by Couch published in 1681 – *Historical Remarques and Observations*; the one by de Laune or *Le Guide des Londres* by Colsoni published in 1693, see also P. ACKROYD, *Londyn*, pp. 134–135.

comparative research on the relations between Polish and English society of the 18th century.

To sum up, another monograph devoted to London – a city that constantly fascinates the investigators of various historical periods – is an important complement to the current state of research on the 18th-century City. The perspective of culture-related studies let Maliszewski present interesting aspects of the then life of the city with an emphasis on such an important area as broadly-understood communication in a city space. Therefore the study is a part of the still developing research in the field of cultural and anthropologic history and is an interesting piece of reading to both professional historians or culture experts and London enthusiasts who want to broaden their knowledge about the city.

Agnieszka Słaby

MALUDZIŃSKA, Monika, „Próżnowanie stało się powszechnym nałogiem”. Żebracy i włóczędzy w stanisławowskiej Warszawie [“Idleness has become a common habit”. Beggars and vagants in Warsaw under the reign of Stanisław August Poniatowski], Warszawa: Wydawnictwo Neriton 2014, 521 pp. ISBN 978-83-7543-358-6.

The book by Monika Maludzińska is a unique and novel work, being the first such thorough and extensive monographic study on the subject of the poor, poverty, and the means of fighting it in historical Poland. According to Maludzińska, the reason for “the researchers’ reluctance” to address the subject in question lies in the difficulty of “*approaching the subject matter in terms of source materials, [...] [due to – U. K.] the great diversity and dispersion of written sources*” (p. 7).¹ Because of this, the existing literature focused rather on the subjects of poverty, charity, social care, and hospitals,² while disregarding (with

1 Maria Bogucka reached a similar conclusion stating that “*the condition of the most numerous, nameless masses of Warsaw residents, the poor [...], has not been until now the subject of in-depth studies, perhaps due to the dispersed and often insufficient source materials. However, it is essential for recreating the entirety of socio-economic structures of the city, where the poor represented, besides commoners, the most numerous category of Warsaw residents*”. Cf. Stefan KIENIEWICZ (ed.), *Dzieje Warszawy*, vol. 2: *Warszawa w latach 1526–1795*, Warszawa 1984, p. 97.

2 See Zbigniew GÓRALSKI, *Działalność charytatywna w Polsce przedrozbiorowej*, Kraków 1973; Zofia PODGÓRSKA-KLAWE, *Szpitalne warszawskie 1388–1945*, Warszawa 1975; EADEM, *Od hospicjum do współczesnego szpitala – rozwój historyczny problematyki szpitalnej w Polsce do końca XIX wieku*, Wrocław 1981; Jerzy GROMSKI, *Kultura sanitarna Warszawy do końca XVIII wieku*, Warszawa 1977; R. JACHOWICZ, *Zarys dziejów szpitalnictwa w Polsce do II wojny światowej*, Szpitalnictwo Polskie 25, 1981, pp. 149–156; Jan ŁOPATO, *Miłosierdzie i dobroczynność w Polsce*, *Polityka Społeczna* 5, 1982, pp. 24–27; Andrzej KARPIŃSKI, *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI – XVII wieku*, Warszawa 1983; IDEM, *Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą w miastach Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku*,

a few exceptions³) the aspects related to the life of beggars and vagrants in historical Poland. Due to the scarcity of such studies, in the introduction to her work Maludzińska tries to define two fundamental notions pertinent to the subject matter of her dissertation: “poverty”, understood in the researched period as destitution (*nędza*), privation (*niedostatek*), misery (*mizeria*), being a condition characterised by “either complete loss or limitation of livelihood”, and “beggar”, being “someone who asks for alms and who usually, although not always, belongs to an extremely poor community [...] [not being able to – U. K.] satisfy his or her basic needs, either biological (thirst and hunger) or in terms of living conditions (home and clothing)” (p. 7–8).⁴

Maludzińska’s research has been based on source materials such as municipal records, royal universals, regulations of central authorities (resolutions, decrees, proclamations, announcements, notes, draft legal acts), marshal’s acts (economic and judicial), official diaries of the Great Sejm, hospital documents, parliamentary and judicial acts, official letters from private persons to authorities, parish registers, wills and testaments, correspondence, as well as press and iconographic sources (p. 22). Chronologically, the study covers the period under the reign of the last Polish king, Stanisław August Poniatowski (1764–1795). Geographically, it covers the area of Warsaw delimited by the so-called Lubomirski entrenchment, i.e. the area of 15.8 km, built in 1770 per order of the Grand Marshal of the Crown (*marszałek wielki koronny*) Stanisław Lubomirski to serve as protection against the epidemic of plague.⁵ The entrenchment determined the shape of the city of that time, which included Old and New Warsaw as well as around 20 smaller adjoining towns. According to Maludzińska, the fact that she chose Warsaw for the location of her research was motivated, on one hand, by dynamic economic and cultural growth that the agglomeration of Warsaw underwent in the second half of the 18th century, making it a refuge for “great numbers of incoming “unattached

Kwartalnik Historyczny 109/3, 2002, pp. 23–37; Joanna STARĘGA-PIASEK (ed.), *Pomoc społeczna w Polsce*, Warszawa 1985; A. W. GÓRA, *Tradycje opieki i pomocy społecznej w Polsce*, Praca Socjalna 4/2, 1989, pp. 22–36; Urszula AUGUSTYNIAK – Andrzej KARPIŃSKI (eds.), *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI – XVIII wieku*, Warszawa 1999; Ewa LEŚ, *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Warszawa 2001; Paweł NOWAKOWSKI (ed.), *Miłosierdzie. Teoria i praktyka życiowa*, Kraków 2009; Stanisław LIPIŃSKI, *Zakłady dobroczynne i domy pracy w dawnej Polsce*, Łódź 2010.

3 See Józef GIEROWSKI, *Kartki z rodowodu biedoty wiejskiej*, Warszawa 1951; Stanisław GRODZISKI, *Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego*, Kraków 1961; Bronisław GEREMEK, *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Warszawa 1989; IDEM, *Świat opary żebraczej. Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturze europejskiej XV-XVII wieku*, Warszawa 1989.

4 See Carter LINDBERG, *Beyond Charity. Reformation Initiatives for the Poor*, Minneapolis 1993, pp. 18–22.

5 Cf. S. KIENIEWICZ (ed.), *Dzieje Warszawy*, pp. 316–319, p. 495, p. 600.

people”, among them vagrants and beggars, who damaged the image of the city”. On the other hand, Warsaw was where the authorities responsible for the implementation of hygiene and health-related reforms were seated, and therefore, it was where they executed these reforms in the first place (pp. 11–12).⁶

In the first chapter, titled *Warsaw and its residents under the reign of Stanisław August Poniatowski – causes of pauperisation* (pp. 31–129), Maludzińska begins by stating that in the 18th century “the agglomeration of Warsaw consisted of [...] two different worlds – wealth and poverty – which defined the way of living of its residents” (p. 31). Subsequently, she describes Warsaw’s society, dividing it into groups and categories, whose membership was largely determined by the size of one’s fortune. Maludzińska concentrates mainly on the poorest group, i.e. people “without reliable means of livelihood”, in which she includes vagrants, beggars, prostitutes, and residents of hospitals and Charity and Work Houses (p. 33). In the following part of her study, Maludzińska focuses on establishing the causes of poverty, which she finds to be due mostly to both individual and collective pauperisation. According to the Author, this pauperisation of the society was due to the economic crisis that afflicted the country, brought on by a combination of several factors such as natural disasters, insufficient number of workshops, the majority of the society lacking sufficient professional qualifications, low wages, non-payment for work performed, foreign trade deficit, and low efficiency of Polish farming (pp. 36–50). Maludzińska concludes that this was what made a considerable proportion of the poor resort to theft, prostitution, scams, and beggary, considering that the money gained with such occupations often exceeded wages offered to unqualified workers (p. 55). It is worth to note that high-ranking church officials as well as magnates and their wives were quite zealous in aiding the poor. The needy could gain the most during various holidays, especially Easter, when the Church encouraged charity. Charitable deeds also took place at family gatherings and events such as funerals, when local church beggars were handsomely rewarded in exchange for their prayers and participation in funerary ceremonies (p. 72).⁷ Another relevant aspect of the study of the origins of poverty, rightly pointed out by the Author, was the inefficiency of the education system. The weakest link were undoubtedly elementary schools, inaccessible for the majority of

6 *Ibidem*, pp. 188–198, pp. 271–294; Andrzej ZAHORSKI (ed.), *Warszawa w wieku Oświecenia*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986, pp. 51–75, pp. 89–110. See Barbara GROCHULSKA, *Statystyka ludnościowa Warszawy w drugiej połowie XVIII w.*, *Przegląd Historyczny* 45/4, 1954, pp. 586–608; EADEM, *Problem wzrostu ludności Warszawy w I połowie XVIII w.*, *Rocznik Warszawski* 7, 1966, pp. 182–187; EADEM, *Warszawa na mapie Polski stanisławowskiej: podstawy gospodarcze rozwoju miasta*, Warszawa 1980.

7 Cf. S. KIENIEWICZ (ed.), *Dzieje Warszawy*, pp. 97–106; Anna BERDECKA – Irena TURNAU, *Życie codzienne w Warszawie okresu Oświecenia*, Warszawa 1969, pp. 60–63.

poor children (pp. 81–102).⁸ In addition to the above causes, Maludzińska also mentions dysfunctional families (domestic violence and abuse), orphanhood, widowhood, abandonment, divorce, draft evasion, and desertion (pp. 102–117).

The second and decidedly most interesting chapter titled *Warsaw's vagrants and beggars – typology and classification* (pp. 130–220) focuses mostly on classifying Warsaw vagrants and beggars, dividing them into three basic categories. The first category includes the professional or so-called false beggars, i.e. those who deliberately avoided paid work preferring to live at other people's expense. People ashamed of having to resort to begging, or the so-called true beggars, belonged to the second category. Among them were the elderly, the sick, the blind, the mentally ill, as well as people who unexpectedly lost their livelihood and failed to adapt to new circumstances. This group also included the majority of church beggars, as well as orphans, wards of orphanages, or children abandoned or neglected by their parents. The third category were people temporarily engaging in begging, such as servants dismissed without being paid and struggling with finding another position, day labourers, escaped peasants, women abandoned by their husbands, and certain widows (pp. 130–131). Maludzińska affirms (demonstrating the results of her research in corresponding tables) that the scale of the problem of beggary in the studied period was indeed enormous. However, she finds it difficult to estimate the exact number of beggars, as they tended to wander around the country, staying at one place only for short periods of time (pp. 132–150). The Author also discusses the way of life of Warsaw beggars, in an equally interesting and organised manner, focusing mostly on places from where they arrived to the capital, their social background, religion, profession, age, marital status, and the amount of time during which they engaged in begging. Maludzińska also considers other aspects of the life of beggars, such as their attributes (worn-out clothing, bare feet, boards with basic information hanging from their neck, exposing disease-damaged body parts, dirty body emitting unpleasant odours), the location of their daily “workplace”, methods of begging, ways of spending spare time (usually in pubs, taverns, and brothels), and places of residence (pp. 153–192). In the further part of the chapter, Maludzińska describes crimes committed by beggars (thefts, scams, brawls), the diseases that afflicted them, and their death, which usually happened in the street (pp. 192–202). The chapter concludes with the Author's reflections on a separate category of Warsaw beggars, i.e. male and female beggars stationed outside churches and hospitals, whose “*image and way of life differed*

8 See Tadeusz MIZIA, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1964; Ryszard W. WOŁOSZYŃSKI, *Szkolnictwo epoki oświecenia*, in: Józef Kazimierski (ed.), *Szkolnictwo i oświata w Warszawie*, Warszawa 1982, pp. 63–85; Bożenna MICHALIK, *Nauczanie początkowe w Warszawie stanisławowskiej*, *Rocznik Warszawski* 26, 1996, pp. 5–26.

considerably from the previously described” (p. 203), since they had certain obligations to fulfil towards the given church or hospital.

In the third chapter titled *Attitude of the authorities and the society towards the issue of poverty and beggars. The attitude and the role of the Church* (pp. 221–458) Maludzińska focuses mostly on describing the role of Polish authorities in fighting beggary and poverty, and the role and the position of the Church, in particular in the context of the newly created lay institutions, established in order to address the problem of poverty. Maludzińska begins by stating that at the end of the Saxon period “*the authorities’ interest in issues such as poverty and beggary was not as pronounced as in Western Europe*”,⁹ both social care and hospital care remaining in the hands of the Church, whose charitable activity was supported by wealthy noblemen and townsmen (p. 221).¹⁰ However, according to the Author, over time lay dignitaries started assuming more responsibility for providing care for the poor and the underprivileged, which led to the creation of various charitable institutions. In Warsaw, these were: the St. Benno’s Hospital, the Reformatory or the so-called *Cuchthauz*, Rev. Baudouin’s Foundling House, and the Baby Jesus Hospital. In 1765, Stanisław August Poniatowski established the Order of St. Stanislaus for supporting the latter: the decoration was highly pursued not only for the associated prestige, but also because it opened the road to distinguished positions and offices (pp. 225–235).¹¹ Maludzińska describes with particular thoroughness the subject of poverty mitigation and social care in the context of the legislation passed at the Partition Sejm [*Sejm Rozbiorowy*] in 1773–1775, in particular the competences granted to Hospital Committees established on 3 April 1775, their main purpose being to resolve the issues of hospital financing in the territory of the Crown and Lithuania and to reduce the number of beggars (pp. 245–268). According to Maludzińska, a breakthrough in the fight against poverty was brought on by the foundation of the Police

9 See Jean-Pierre GUTTON, *La société et les pauvres en Europe, XVIe-XVIIIe siècles*, Paris 1974; Donna T. ANDREW, *Philanthropy and Police. London Charity in the Eighteenth Century*, Princeton 1989; C. LINDBERG, *Beyond Charity*; Robert JÜTTE, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge 1994; Sandra CAVALLO, *Charity and Power in Early Modern Italy. Benefactors and Their Motives in Turin, 1541–1789*, Cambridge 1995; Henry PHILIPS, *Church and Culture in Seventeenth-century France*, Cambridge 1997; Susan R. HOLMAN, *God Knows There’s Need. Christian Responses to Poverty*, New York 2009.

10 Tadeusz GLEMM, *Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce*, Kraków 1947, pp. 25–44; A. BERDECKA – I. TURNAU, *Życie codzienne w Warszawie*, pp. 231–242.

11 Cf. Marian KALINOWSKI – Jerzy PEŁKA, *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*, Warszawa 2003, pp. 43–48. See also Stanisław ŁOZA, *Kawalerowie Orderu św. Stanisława 1765–1813*, Warszawa 1925; Jan KOZŁOWSKI, *Kto był inicjatorem powołania Szpitala Generalnego?*, *Kwartalnik Nauki Historii i Techniki* 37/2, 1992, pp. 145–149; Maria KOLANKIEWICZ, *Zarys dziejów domu ks. Baudouina*, *Kwartalnik Pedagogiczny* 38/1, 1993, pp. 159–175; EADEM, *Schronienie. Historia Domu Małych Dzieci ks. Baudouina*, Warszawa 1997.

Commission of the Commonwealth [*Komisja Policji Obojga Narodów*] and the Hospital Committee [*Deputacja Szpitalna*] in 1791, which implemented some innovative measures for preventing beggary and drew up a new project of the organisation of hospital care. The reform stipulated the creation of numerous almshouses referred to as Charity and Work Houses [*Domy Miłosierdzia i Pracy*], and the creation of the Charity Found [*Kasa Miłosierdzia*] that received regular contributions dedicated to charities. Furthermore, those poor who were capable of work were offered employment in Warsaw industrial workshops and plants. As a result of these measures, the number of beggars in the streets of the capital started dwindling. On the other hand, those unable to perform remunerated work would become residents of hospitals or the above-mentioned Charity and Work Houses (pp. 309–372). Therefore, Maludzińska affirms, the state thus assumed the control over and the care of the poor, without encountering significant opposition on the part of the clergy (p. 457). In reality, however, clergymen still exercised enormous influence over charitable activities, which remained largely concentrated around parishes and were connected to the liturgical year. This changed only under Fyodor Buxhöwden, per whose order parishes were substituted by *cyrkule*, and parish rectors by mayors. Maludzińska concludes the chapter by stating that the collapse of the Police Commission of the Commonwealth put an end to the process of creation of a modern hospital network (pp. 442–458). After reading this chapter one may wonder why, despite mentioning it in the title, the Author did not dedicate more attention to describing the historical role of the Church in the area of charity? It would be particularly important to emphasize the role of the Church in providing social care, the role assumed by the Polish Church since as early as the Łęczyca synod, celebrated in 1180.¹² Furthermore, the chapter lacks a description of the historical and social meaning of the term “hospital”, especially considering that since ancient times different types of hospitals existed depending on the type of assistance provided. In fact, there were separate hospitals dedicated to the poor, the sick, travellers, lepers, pilgrims, the elderly, orphans, and foundlings.¹³

Maludzińska ends her monograph with a brief recapitulation (pp. 459–474), concluding that “*Warsaw beggars under the reign of Stanisław August Poniatowski were a highly diversified group in terms of their social background, religion, age, marital status, and learned profession; the majority were immigrants from different towns*” (p. 459). Then, she recapitulates the most important points of the dissertation, such as the reasons for the impoverishment of the society, Warsaw’s attractiveness for beggars, the opportunities

12 Cf. Bolesław KUMOR, *Opieka społeczna Kościoła w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce (do 1795)*, in: U. Augustyniak – A. Karpiński (eds.), *Charitas*, pp. 11–12.

13 Cf. *ibidem*, p. 11, pp. 13–14.

for remunerated work that the city offered, and the measures employed in fighting poverty. However, the Author's key conclusion is that throughout the reign of Stanisław August "*the poor were being subject to coercion, which undoubtedly hampered the creation of a modern system of social care*" (p. 473). The monograph also includes an extensive bibliography (divided into source materials and academic studies) (pp. 479–491), summaries in English and French, appendices, and lists of data, tables, charts, and illustrations (pp. 492–506, pp. 520–521). The study's value is further enhanced by an extensive index of persons, which makes the use of its voluminous contents considerably easier (pp. 507–519).

Maludzińska's dissertation has a pioneering character for being the first Polish scientific study to directly address the subjects of poverty, vagrancy and beggary in historical Poland. The Author's scientific maturity is evidenced by her accurate and carefully formulated conclusions, the clarity with which they are exposed, and the scrupulous and meticulous language employed. The reader should also take note of the extensive number of sources used, organised in tables and charts, thus proving the Author's academic skill, discipline, and professionalism. However, despite its high quality, Maludzińska's work is not entirely free of faults. Firstly, the dissertation's value is diminished by an incomplete bibliography, in which the Author failed to include foreign studies as well as several relevant Polish works. Also, Maludzińska fails to give sufficient reference to western European literature, despite the fact that certain fragments of her work seem to demand it, especially those where she compares the situation of Polish beggars to those in other parts of Europe. Furthermore, while exposing her conclusions, Maludzińska relies mainly on source materials. While this is commendable, in certain cases (for instance when defining terms such as "poverty" and "beggar") it would be recommendable to refer to other works on the subject. One may also notice an error in the date of the creation of the Commission of National Education, which took place on 14 October 1773 and not a day before, as claims the Author (p. 462). The final remark concerns the dissertation's structure: the third chapter is decidedly too lengthy (more than 200 pages), which disrupts the proportions of the study and may occasionally abuse of the reader's patience.

These observations do not diminish, however, the great value of Maludzińska's work, which is the product of long years of study and extensive research on the subject of beggary and vagrancy in historical Poland, presented from historical, sociological, anthropological and demographic perspective.

Dějiny staveb 2013 (Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2013, vydává Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, Plzeň 2014). ISBN 978-80-87170-31-1.

Sborník obsahuje referáty z tradiční každoroční konference (v pořadí čtrnácté), konané stále na zámku v západočeských Nečtinech. Jako první stať je otištěn úvodní proslov předsedy konference, jímž byl Karel Kibic ml. Kolega Kibic v něm mj. připomněl mezitím zemřelého Tomáše Durdíka. V následujícím shrnutí publikovaných příspěvků se nebudeme držet jejich pořadí v edici, které bylo jako obvykle dáno pořadím jejich odevzdání, nýbrž tematického řazení, odpovídajícího jejich původnímu umístění v programu konference.

Z konferenční sekce „hrady, zámky a tvrze“ se zabývá časově nejstaršími záležitostmi Jiří Varhaník v příspěvku *Trezory v hradní věži / K stavebním dějinám strakonického hradu* (s. 120–126). Práce se věnuje detailům vybavení těchto staveb, jimž se zatím věnovalo jen málo pozornosti. To je zřejmé i z uvedené možnosti dramaticky odlišné interpretace některých z nich (záchod s fekální jímkou na rozdíl od trezoru na hradě Vízmburku). Zajímavé detailní poznatky o pozdně gotické fázi vrchnostenské stavby uvádí Jan Štětina v článku *Příspěvek k poznání stavebního vývoje tvrze v Kurovicích v 15. století* (s. 281–287). Subtilnost poznatků je dána i souběhem s dendrochronologickými daty od Tomáše Kyncla. Ve stati Radima Vrly *Nové poznatky o stavební podobě kroměřížského hradu na konci středověku* (s. 151–160) jsou shrnuty poznatky o pozoruhodném nejstarším zachovaném objektu v areálu převážně barokního zámku – mohutné a náročně vybavené pozdně gotické věži. Objektu téhož druhu se věnuje i Jiří Slavík příspěvkem *Velká věž náchodského zámku* (s. 141–150).

Zajímavé shrnutí poznatků o dlouhodobém vývoji napohled okrajové části významného areálu představuje stať Dany Novotné *Zánik a nové využití fortifikace zámku v Mikulově* (s. 29–36). Tomáš Karel a Lubomír Zeman v článku *Grotta – lázeň v zámecké zahradě ve Valči* (s. 263–272) přinášejí utříděné srovnávací poznatky o funkci ojedinělého objektu zámeckého vybavení, donedávna devastovaného a pokládaného za součást mladších pivovarských sklepů. Na sociálním okraji vrchnostenské stavební tvorby se pohybuje Petr Rožmberský v zajímavé práci *Habitatio besuchknechta ve Strašicích* (s. 5–14). Díky dohledání a rozboru zejména písemných pramenů je tu odhalován vznik a vývoj stavby pro jeden ze stupňů někdejších lesních úředníků. Objekt je pozoruhodný i téměř bizarními souvislostmi svého vzniku a konce – byl umístěn na někdejší tvrzišti a později fungoval jako fara.

V sekci „církevní stavby“ dominují dva dokumentačně bohaté články mladého badatele Milana Falty, přinášející detailní poznatky z důležitých částí staveb dvou románských

kostelů – *Třebonín / Poznátky k principům etapizace románské věže venkovského kostela* (s. 15–22) a *Pařížov / Konstruktivní principy při výstavbě románské věže kostela sv. Máří Magdalény* (s. 127–140). Jediné významné a obtížně srozumitelné románské stavby se pak týkají dokonce dva články, z nichž účastníci konference se zasvěcenějším vědomím autorských přínosů v posledním období registrují i určitý etický podtext, v písemné podobě jen málo patrný: Milena Hauserová – *Kostel v Záboří nad Labem / Jedno a půl století výzkumu* (s. 209–226), a Karel Kibic ml. – *Ještě ke kostelu v Záboří nad Labem* (s. 227–242). Významnému souboru gotické plastiky v pražské sakrální stavbě věnuje pozornost Jana Peroutková ve stati *K severnímu bočnímu portálu a tzv. královským sediliím chrámu Matky Boží před Týnem* (s. 273–280). Práce Petry Dohnalové a Davida Humpoly *Kostel sv. Jiljí v Našiměřicích – nové poznatky ke stavebnímu vývoji* (s. 288–304) ukazuje, jak mohou být proměněny a upřesněny poznatky o stavbě při podrobném průzkumu s možností rozsáhlých odkryvů povrchových vrstev. Mohutným pozdně gotickým zvonicevým věžím kostelů na Slánsku se věnuje Eva Volfová v článku *Kostely s dominantní západní věží na severovýchodě Slánska na příkladu kostela sv. Václava v Kmetiněvsi* (s. 37–47).

Poměrně bizarními osudy původem barokního poutního kostela na jižním Plzeňsku se zabývá stať Zlata Gersdorfové a Petra Rožmberského *Kostely na Vrabíně – Křížovém vrchu u Chotěšova* (s. 113–119). Barokního původu byla i stavba, jejíž novodobé peripetie sleduje Zdeněk Procházka v článku *Kostel svatého Jiří v Lučině (Grafenriedu) – výzkum 2011* (s. 55–64). Zbytky kostela, zničeného spolu s celou vesnicí po druhé světové válce, se v nedávné době dočkaly odkryvu a nového vysvěcení za účasti obyvatel z české i německé strany hranice. Podobné osudy měl o něco mladší kostel ve významné šumavské lokalitě, popisovaný Martinem Čechurou: *Zánik a znovuzrození kostela sv. Prokopa v Prášílech ve světle historického a archeologického výzkumu* (s. 190–196; slovo „znovuzrození“ ale v tomto případě znamená jen opětné zahrnutí odkrytých základů zeminou). Velmi ojedinělou a pozoruhodně zachovanou stavbou z 18. století se zabývá příspěvek Miloše Buroně *Ivanitská poustevna v Teplicích nad Metují* (s. 161–169). Komplexní stavebněhistorický pohled na vývoj stavby, která stále ještě čeká na důstojnou opravu, poskytuje Miroslav Nový svou prací *Synagoga v Budyni nad Ohří* (s. 65–78). Naproti tomu David Tuma ve stati *Pozdně barokní fara v Chudenicích* (s. 83–97) nepřináší více než svědomité cvičení v popisu zachovaných reálií.

Pro sekci „města“ představuje sondu do středověkého horizontu vývoje článek Davida Mertý a Marka Pešky *Stavební vývoj domů Masarykovo náměstí č. 15 a 16 v Jihlavě / Předběžná zpráva o stavebně historickém průzkumu* (s. 175–189). O rozbor zachovaných dnes už historických fotografií se opírá Luděk Krčmář ve stati *Ikonografický pramen k poznání městského opevnění u dominikánského kláštera v Plzni* (s. 48–54). Další z velkolepých

staveb někdejších světových lázní uvádí Dana Linhartová článkem *Národní dům v Karlových Varech s variálním sálem – výjimečná realizace ateliéru Fellner a Helmer* (s. 23–28). Specifický až nezapomenutelný přednes obou autorů Martina Ebela a Karla Ksandra si připomenou čtenáři, kteří byli přítomni na konferenci, při četbě jejich práce *Srovnání nesrovnatelného / Vila Petschek versus vila Tugendhat čili architekt pod diktátem stavebníka versus stavebník pod diktátem architekta* (s. 305–312).

Sekci „lidová architektura“ zastupuje v tomto ročníku pouze stať Davida Stejskala *Nález mincí v nároží roubené chalupy v Krouně čp. 193* (s. 111–112), přednesená již v předešlém roce 2012. Informace je zajímavá i tím, že byla zachycena a zpracována při odborně prováděné tesařské opravě. Do sekce „hospodářské a výrobní stavby“ náleží příspěvek Vojtěcha Peksy *Gotický portál sýpky v Oplotech* (s. 79–82). Podrobný rozbor složitějšího objektu podobného typu představuje práce Aleny Rákosníkové *Sýpka sladovna hospodářského dvora ve Starém Kníně / Nové poznatky o stavebním vývoji a proměnách využití* (s. 197–208).

Do sekce „historické konstrukce“ spadají dvě krátké zprávy, vycházející z referátů Jiřího Škabrady. První – *Předpeční jámy* – představuje jen souhrn práce, otištěné mezitím v širším znění v časopise *Průzkumy památek* (ročník 20, 2013, č. 2, s. 51–66) i díky přísunu doplňujících materiálů od kolegů po přednesu v Nečtinech. Druhá stať identifikuje úsměvný původní název jednoho z typů novodobého dveřního a okenního kování: *Mezi „bambulkou“ a Elegantem – kování typu Piškot* (s. 98–100). Dílčí výstup rozsáhlých výzkumných a dokumentačních prací v areálu významného západočeského kláštera uvádějí Radek Široký a Michal Panáček svou statí *Barokní stolový systém konventu a prelatury premonstrátské kanonie v Teplé* (s. 252–262). Do této sekce náleží i příspěvek, který připravili Lubomír Zeman, Jiří Klsák a Jan Tajer – *Vřídlovec jako specifický stavební materiál* (s. 243–251).

Stať Jindřicha Hodače a Martina Tröstla *Přesnost fotoplánu – vliv zkreslení snímku a vliv vlíčovacího podkladu* (s. 101–110) spadá do seriálu prací, jimiž specialisté ze stavební fakulty ČVUT v Praze informují účastníky nečtinských konferencí o nových technických možnostech v oblasti zaměřovací dokumentace staveb. Naproti tomu náplň referátu Tomáše Dolanského a Jany Marešové *Prostorové metody pro stavební dokumentaci historických staveb* (s. 170–174) působila hned při přednesu dojmem, že si autoři nepovšimli zastoupení tohoto tématu již na dřívějších konferencích.